

לקראת ניווד הבושה מהזונה ללקוח

אפי זיו

אסתר הרצוג ואראלה שדמי (עורכות) (2013). *בשר ודמים: זנות, סחר בנשים ופורנוגרפיה בישראל*. חיפה: פרדס

הספר *בשר ודמים: זנות, סחר בנשים ופורנוגרפיה בישראל* בעריכתן של אסתר הרצוג ואראלה שדמי תופס מקום נכבד על מדרג הספרים לצד ספרה החשוב של ענת גור, *מופקרות: נשים בזנות*, שיצא לאור בשנת 2008, העוסק בזנות בישראל מזווית טיפולית פמיניסטית. שדמי והרצוג מזמנות לקוראת קובץ מאמרים מעמיק ומקיף, שעוסק בשלושת הנושאים המוצגים בכותרתו מזווית דיסציפלינריות מגוונות. הנחת היסוד המוסרית שלהן היא ששלושת המוסדות הדכאניים הללו (זנות, סחר בנשים ופורנוגרפיה) נכללים בהמשגה הפמיניסטית הרדיקלית והבלתי מתפשרת הרואה בהם מוסדות המקיימים את התעשייה המקומית והעולמית של פשע ומיזוגיניה נגד נשים. "הספר", כותבות העורכות בגב העטיפה, "עוסק בכוחה של הזנות לעצב עולם שבו נשים הן חפץ לסיפוק מאוייהם של גברים".

שדמי והרצוג חוברות למסורת ארוכה של הוגות פמיניסטיות רדיקליות כמו אנדריאה דבורקין (Dworkin, 1981; 1974), קתרין מקינאן (Mackinnon, 1991), סוזן בראונמילר (1975) ורובין מורגן (Morgan, 1974), שכבר בשנות השבעים של המאה הקודמת הניחו את אבני היסוד לחשיבה על זנות כעל סימפטום קיצון של החברה הפטריארכלית. משום כך, הקדמתן של העורכות לאנתולוגיה מעוררת תמיהה בטריות הלהט שלה. שהרי מדובר בפרספקטיבה ובניסוחים שאינם זרים לקוראת הפמיניסטית שמכבדת את עצמה: חפצון הגוף הנשי, פורנוגרפיה כתעשייה דכאנית, משפילה ונצלנית, שמשפיעה על כל תחומי החיים ועל תהליכי החיברות של ילדות ונערות לעולם פטריארכלי שבו הן נדרשות לשמש כאובייקט, וכדומה.

אולם הספר בניסוחן של שדמי והרצוג אינו מיועד למתחילים. הן מכוונות את הדיון לקוראות הפמיניסטיות המעורות בשיח הפמיניסטי, כדי לצאת כנגד הוגות פרו-סקס פמיניסטיות, המבקשות לבקר את העמדה האנטי-פורנוגרפית (בהן למשל סוזי ברייט, גייל רובין, עמליה זיו) ואת זו שמתנגדת באופן גורף לזנות (ובהן למשל מרתה נוסבאום, אנני ספרינקל, ליעד קנטרוביץ'). פמיניסטיות פרו-סקס טוענות שהפמיניזם הרדיקלי האנטי-פורנוגרפי/זנות הוא פמיניזם שנגוע בפטרנליזם בקבעו נשים בעמדת קורבנות, ושהוא מנוצל למטרותיו השמרניות של הימין הקיצוני והמוסרני. שדמי והרצוג מתדיינות בחריפות עם הנחת העבודה של הפרו-סקס, ש"יש סקס אחר". הן מוחות בכל תוקף כנגד ההנחה הפרו-סקס פמיניסטית, שניתן לדמיין פורנוגרפיה פמיניסטית, ושיתכן בחירה בזנות מתוך עמדת סובייקט שאינה קורבנית. "העמדה שלנו", הן מצהירות, "היא כי הבחירה להיות זונה, בכל הקשר, היא בחירה מוכתבת וכפויה, בגלוי או בסמוי, על ידי עולם הפשע המונהג בידי גברים. הגם שיש שיטענו כי לפחות קבוצה קטנה של זונות [...] בוחרות בכך בדעה צלולה [...] אנו דוחות את האפשרות שיש בחירה עצמאית במצב הדיכוי הפטריארכלי האולטימטיבי" (עמ' 9).

אולם גם מלחמות הסקס הפמיניסטיות (feminist sex wars) בין הפרו לאנטי, הן חדשות ישנות. הן גדשו את השיח הפמיניסטי בשנות התשעים של המאה ה-20. הבחירה של העורכות לשעתק את מסגרת הדיון הבינארית הזו כאילו היא נחשפת לראשונה, בלי להוסיף, לעדכן או לייחד את קולן, בונה מסדרון-כניסה אנכרוניסטי לספר, ויותר מכול, מחמיצה את האפשרות להבהיר את המשמעות של ביקור מחודש בתוך שיח עשיר יותר וניואנסי יותר. כאן נמצא הפרדוקס. משום שבניגוד למבוא, האסופה עצמה עשירה ומוקפדת. הקריאה במאמרים מתגבשת לכלל אמירה קונטקסטואלית, עדכנית ועשירה בידע ומחדדת את חיוניותו של הקובץ לשיח המקומי על זנות. בסקירה זו אני מבקשת לסמן שלושה צירים שתרומתה הייחודית של האנתולוגיה ניבטת דרכם:

א. לקט מקיף ייחודי של כתבים מאת פמיניסטיות ישראליות רדיקליות על זנות. הקובץ מציע את המבט המקיף ביותר שקיים עד כה על המאבק הפמיניסטי בזנות בישראל. הוא כולל מאמרים מאת כמה מהכותבות הפמיניסטיות החשובות והוותיקות ביותר בתחום, ובהן העורכות עצמן, הנרייט דהאן-כלב, אסתר עילם, ויקי שירן וחנה ספרן. ריכוז המאמרים בכפיפה אחת מניח לפנינו מסמך מרתק,

וחושף רשת מידע וידע חיונית על אודות ההשפעות של המאבק הפמיניסטי בארץ על זירת הזנות והסחר בנשים. מבחינה זו, ההקדמה של שדמי והרצוג היא תשקיף של קול דומיננטי מאוד בשדה הפמיניסטי, והיא מעניינת. חוברת אליהן אסתר עילם, שטבעה את המונח "פורנוגרפיזציה" כדי לדון ב"נרמול" של פורנוגרפיה כתצורה של אלימות (בדומה לגזענות ולאנטישמיות), כך ש"מרכיבים מרכזיים בפורנוגרפיה, כמו שנאת נשים, אלימות נגד נשים ותפיסות 'מיניות' מעוותות משמשים דגם גנרי ביצירת חוויות רגשיות, שיפוטים ופרשנויות ומתפקדים כפריזמה, שבאמצעותה מובנים הזולת והסביבה, נבנית תחושת העצמי וכדומה" (עמ' 128). בהמשך, סמדר בן נתן מעניקה לקוראת ניתוח משפטי מרתק של שאלת חופש הביטוי כפי שנוסחה בישראל ביחס לשידורי ערוץ הפלייבוי. בדומה לעילם, בן נתן מקבילה בין הגבלת ביטויים גזעניים לבין הגבלת פורנוגרפיה, בעוד היא מבקשת להסיט את הדיון בפורנוגרפיה מהכיוון המוסרני שעוסק בצנזורה על מיניות ועל תועבה, לכיוון של פגיעה בזכויות אדם, כמו במקרה של גזענות. המאמר המסכם של הקובץ עוסק גם הוא בחוק נגד פורנוגרפיה. אסתר הרצוג, מעורכות הספר, במחווה מלאת הערכה והוקרה לפעילה הפמיניסטית המזרחית המוערצת ויקי שירן, מחברת בין מאמרי דעה שכתבו השתיים בתחילת שנות האלפיים (שנה לפני מותה של שירן ממחלת הסרטן). זהו מסמך פמיניסטי חשוב שעוקב אחר גלגוליו של המאבק הפמיניסטי נגד שידורי הפורנוגרפיה בישראל. הפתעה פמיניסטית מחכה לקוראי מאמרו הנפלא של גור אלרואי, שמתאר את ביקורה של ברטה פפנהיים בארץ ישראל (כפי שכונתה אז רשמית פלסטין על ידי שלטונות המנדט). פפנהיים היא אחת הפמיניסטיות הראשונות בהיסטוריה שנלחמו בסחר בנשים, ותייעוד ביקורה מעורר השראה.

ב. ניתוח המנגנונים המשמרים את מוסד הזנות בקונטקסט ישראלי. כשר ודמים הוא גם התייעוד המקיף הראשון של מנגנוני המדינה המשמרים את הזנות כמוסד בישראל. מנגנונים אלו הפכו את ישראל ל"אחת ממדינות היעד העיקריות של סחר בנשים משטחי ברית המועצות לשעבר" (ספרן וחייקין, עמ' 237) מאז שנות התשעים ועד אמצע שנות האלפיים והם משמרים את שוק הזנות בישראל כ"שוק שמגלגל למעלה משמונה מיליארד שקל בשנה" (אלוני-סדובניק, עמ' 49). הנרייט דהאן כלב ואיילת כרמי מספקות מסגרת גנרית לניתוח הזנות כתופעה פוליטית, בחשפן את מנגנוני הפיקוח של המדינה על מיניות נשים ואת הקשרים

בין מין וממון. בדומה להן, גור אלרואי עוסק בניתוח המנגנונים החברתיים שמיסדו את הזנות בארץ ישראל של ראשית המאה העשרים. כמה מאמרים בקובץ מציעים ניתוחי מיקרו של המנגנונים המשמרים. רוני אלוני-סדובניק למשל, משרטטת את מכלול הגורמים המעורבים בשימור הזנות כמוסד חברתי בישראל ומכנה אותם "שרשרת המרוויחים מהתעשייה" (עמ' 70). היא מתבוננת באופן ספציפי בהיבטים הפיננסיים והמשפטיים של העיתונות המפרסמת כחוליה בשרשרת זו.

רן גבריאלי וגלעד פדבה מספקים ידע חשוב על מגמות עכשוויות ומטרידות בזנות בישראל – זנות קטינים (גבריאלי) וזנות נערים (פדבה) – וחושפים חלק מן המנגנונים הבנאליים והסמויים של הרוע. המתח בין הזנות כבזות, כמופע שנדחק לשולי החברה (מאמר מרתק של אריאלה אזולאי בהקשר זה בספר הנדון), לבין החיוניות של חברה נורמטיבית וההגמוניות בשימורה של הזנות פ"בזוי" (object), נחשף באופן מערער ומעורר במאמרים הללו.

ג. מוביליזציה של השיח על זנות מהזונה ללקוח. לבסוף, התרומה המרכזית של הקובץ היא בסימון מגמה של מוביליזציה שיחנית מהזונה ללקוח. בשונה ממלחמות הסקס הפמיניסטיות בין הפרו לאנטי-זנות/פורנוגרפיה, שמשמרות את המוקד בזונה ובשאלת אי/אחריותה, הרי בשיח שדן בהפללת הלקוח, שאלת הסכמתן של הנשים ועובדי הזנות נתפסת כלא רלוונטית (ראו כתבותיה הנפלאות של ורד לי (לי, בלוג) בעניין. הדיון בשאלת ההסכמה מתייתר אל מול ההגדרה של צריכת זנות כאלימות. לי מציינת שהחוק להפללת הלקוח שנכנס לתוקפו בשוודיה כבר בשנת 1999 וגוזר קנס או מאסר על לקוחות הזנות הוריד את עסקי ניצול הנשים הממוסדים ביותר מחמישים אחוז בתוך עשור. בארץ, הצעת החוק מקודמת כיום על ידי חברת הכנסת זהבה גלאון, והיא משמשת בסיס לשיח רחב יותר של מוביליזציה האחריות מהזונה ללקוח.

"הלקוח הוא השחקן הנחקר פחות בעולם הזנות", כך פותחת נעמי לבנקרון את מאמרה "הלקוח הישראלי" המופיע באסופה, "במשך שנים ארוכות היו אלו רק הנשים שעמדו תחת אור הפנס, כאשר נבחנה שאלת הזנות. חקרו את מוצאן, משפחתן, נטיותיהן, התמכרותן לסמים, מצבן הנפשי, החברתי והכלכלי. הביקוש כמעט לא נחקר" (עמ' 144). לבנקרון מספקת מבט מרתק אל זהותו של צרכן הזנות הישראלי, בחשפה את מסגרת השיח התרבותי שמחפה על אלימותו ומנרמלת את

מעשיו. בדומה לזונה, לקוח הזנות אינו זר ומרוחק. הוא קרוב ומוכר. מוכר מדי. הוא מוכר לנו מטקסי חניכה נורמטיביים (גבר מבוגר שלוקח ילד לביקור אצל זונה בהגיעו לגיל בר מצווה, סרטים כמו אסקימו לימון), מוכר לנו משיח תרבותי שאינו מציב צריכת זנות כבעיה אלא כפתרון (לבנקרון מצטטת גברים האומרים משפטים כמו: "זונות הן שסתומי הביטחון של החברה" [עמ' 158]; "הן [הנשים שלהם] עייפות אחרי הבישולים, הילדים, הניקיון של הבית" [עמ' 159]; "נערות הליווי לפעמים כן עוזרות לבחורים לזרים כמוני" [עמ' 157]).

שולמית אלמוג מציעה פרספקטיבה נוספת על התרבות המנרמלת צריכת זנות דרך קריאה בכמה יצירות ספרותיות. אלמוג מצטטת את ואסילייב, סטודנט למשפטים וגיבור ספרו של צ'כוב, הנתקף בבושה אל מול התלהבותם של חבריו מצריכתה של אישה למטרות הנאתם המינית. "או שרק נדמה לנו שהזנות היא רעה חולה ואנחנו מגזימים, או אם הזנות היא אמנם רעה חולה [...] אז הידידים החביבים האלה שלי הם בעלי עבדים, אנסים ורוצחים [...] האם לא ניצלו כרגע לרעה את הרעב, הנבערות והטמטום?" (עמ' 93). אלמוג מחליפה בין שיח של בושה ושיח של אשמה. היא מביאה דוגמאות לשיח של אשמה ("עשיתי משהו לא בסדר") אף שהיא מכנה אותו בושה ("אני לא בסדר, אני מקולקל"). שיח של אשמה, כפי שאלמוג מבחינה, אינו מספיק כדי להפסיק צריכת זנות, אולם מוביליזציה של הבושה מהזונה ללקוח (בושה במובן של הצבעה על הלקוח כבוזי, כנחות, כלא ראוי) היא דבר אחר. היא לא נשארת רק בתחומים של נורמה פלילית אלא חודרת גם לתחומים של סטיגמה חברתית. והיא מניידת את הסטיגמה מהזונה למי שמשתמש בה.

בהקשר זה, אזולאי קוראת בחמישה מסמכים היסטוריים על אזורי הזנות כאזורי ביוש, אזורים של סילוק הזונות מן המרחב החברתי ושל הדרתן מאזרחות. גם אזולאי חוקרת את מבטו של הלקוח בתרבות שמאשררת זנות, תוך כדי מיקודה בכמה "מודוסים של מבטים": מבטו של בודלר על הזונה, מבטו של וולטר בנימין על שארל בודלר המביט בזונה, ומבטו של הצייר קונסטנטין גי (Guys) כפי שבא לידי ביטוי בזונות בציוריו ("גי מתבונן בזונות ורואה בהן אחת שמשעתקת את עצמה לדעת, ובכך הוא מגלם את אובדן היכולת שלו להשיב לכל אחת מהן מבט" [עמ' 115]).

מאמרו של לקוח פורנוגרפיה בשם "אנונימוס", במאמר שנקרא "רק על עצמי לספר ידעתי: מיומנו של צרכן פורנוגרפיה", חושף אותנו לשיח פנימי ורפלקסיבי

של לקוח שתודעתו "מופרעת" במהלך סמינר על פורנוגרפיה. "שמי י' ואני צרכן ותיק של פורנוגרפיה [...] זהו ניסיון אישי להבין את תהליך הכניסה שלי לסטיסטיקה של 'המשתמשים הכבדים'" (עמ' 197).

זנות תובעת ניתוק תודעתי של הזונה (הקשרים בין דיסוציאציה כמנגנון ניתוק נפשי לבין זנות מפורטים באופן מרתק בספרה של ענת גור שהוזכר לעיל). אך היא תובעת ניתוק תודעתי גם מצד הלקוח. הלקוח המשוקע בתרבות של צריכת זנות, שמגבה את ניתוקו התודעתי, מאפשר דה-הומיניזציה של הזונה כאילו היה מדובר במשחק ששני סוכנים של נפשם נתנו לו את הסכמתם המלאה. גם פמיניסטיות שהן פרו-סקס וגם כאלו שהן אנטי-פורנוגרפיה יסכימו באופן גורף על אנטי-ניצול. אם תודעתו של הלקוח הנורמטיבי לא תגובה בייצוגים תרבותיים מאשררים, אלא תופר על ידי דימויים תוקפי בחירה בצריכת זנות, הלקוח לא יוכל להוסיף ולהצדיק בנוחות יתרה את בחירותיו. מתקפה כזו היא פרויקט ברמה המשפטית, ברמה התרבותית וברמה הפסיכולוגית.

במהלך קריאת הספר נסעתי עם בני בן ה-11 ברכבי. הוא סיפר לי בשעשוע על ילד שקילל את אחיו "בן זונה". הוא לעג לפרדוקסליות של הקללה. אבל אז הוא השתתק ואמר: "בכל מקרה, איזה מין קללה זה זונה? זונה היא אישה במצוקה, שמנצלים אותה בגלל שהיא במצוקה. מה בדיוק קללה בזה?" התמלאתי אופטימיות: אם אלה יהיו הבנים שנגדל, לא תהיה זנות כי לא יהיה מי שיצרוך אותה.

העושר האצור בבשר ודמים: זנות, סחר בנשים ופורנוגרפיה בישראל יכול היה לקבל ביטוי מפורש יותר בהקדמה, אולם אין בכך כדי לבטל את העובדה שמדובר בספר חשוב בדרך למוביליזציה של הבושה מן הזונות לצרכנים של גופן/ם.

רשימת מקורות

בראונמילר, סוזן, 1975. *בניגוד לרצוננו: גברים, נשים ואונס*. גבעתיים ותל-אביב: המין השני וזמורה ביתן.

גור, ענת (2008). *מופקרות: נשים בזנות*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

לי, ורד (בלוג). <http://blogs.haaretz.co.il/veredlee>.

Dworkin, Andrea (1974). *Woman hating: A radical look at sexuality*. New York, NY: E. P. Dutton.

Dworkin, Andrea (1981). *Pornography: Men possessing women*. New York, NY: Perigee Books.

Mackinnon, Catharine (1991). *Toward a feminist theory of the state*. Cambridge, MASS: Harvard University Press.

Morgan, Robin ([1974]1977). Theory and practice: Pornography and rape. in: Robin Morgan, *Going too far: The personal chronicle of a feminist* (pp. 167-179). New York, NY: Random House.

